

Розділ I

ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК: 378+159.942+159

О. Я. Чебикін

ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ, ЯКІ Є АКТИВНИМИ КОРИСТУВАЧАМИ МОБІЛЬНОГО ТЕЛЕФОНУ ТА КОМП'ЮТЕРУ

У статті представлено результати теоретичних і емпіричних досліджень особливостей емоційної сфери студентів, які активно використовують такі інформаційно-комунікативні технології, як мобільний телефон і комп'ютер. Отримані результати дозволили встановити, що спілкування по мобільному телефону, його зміст та час детермінуються різними мотивами студентів. Так, ті з них, які спілкуються до 10 разів на добу незалежно від змісту направленості та часу, характеризуються збалансованістю вираженості особливостей емоційної сфери. При цьому студенти, які інтенсивно використовують мобільний телефон, характеризуються високою динамікою в змінах емоційної сфери. Також встановлено, що ті студенти, які використовують комп'ютер більше 6 годин на добу мають виражені зміни в емоційній сфері. Так, у тих із них, які віддають перевагу інформаційно-розважальній діяльності, відмічається підвищена депресивність та зниження саморегуляції. Усі ці та інші дані дозволили виділити серед них такі специфічні типи, як невротично-депресивний, сором'язливо-лабільний, агресивно-роздратований і сензитивно-несаморегулятивний. Вищезазначені відмінності не залежать від статі досліджуваних.

Ключові слова: емоції, емоційна сфера, емоційні стани, спілкування по мобільному телефону, комп'ютерна діяльність.

Сучасні революційні зміни в поширенні різних інформаційно-комунікативних засобів в студентське середовище є прогресивним явищем. Серед чисельних таких засобів масового розповсюдження набуває, перш за все, використання комп'ютерів і мобільних телефонів. Нажаль, переважна більшість таких технологій розглядається фахівцями лише як позитивний процес.

Слід зазначити, що вплив спілкування по мобільному телефону на емоційні особливості людини аналізується фрагментарно. Існують певні дані, що стосуються психогігієнічних аспектів та деякі психологічні рекомендації для користувачів [1; 2; 4; 10; 16; 24; 25; 26; 27; 28; 29]. Узагальнення цих та інших робіт показує, що фахівці аналізують різні аспекти впливу мобільного телефону на людину, враховуючи гендерні, вікові та національні особливості.

Спираючись на існуючі дані соціологів, психологів, медиків та інших спеціалістів, слід відзначити, що мобільний телефон не рідко стає засобом залежності особистості, яка може мати негативні наслідки для психічного здоров'я. В цьому аспекті деякі вчені вказують, що використання мобільного телефону може формувати у особистості не лише певні залежності, але й істотно впливати на розвиток емоційної та комунікативної сфери. В інших роботах описується його вплив на особливості комунікації в молодіжному оточенні [12; 13].

У той же час, виходячи з узагальнення доступної літератури, можна говорити, що в ній не розкриваються специфічні особливості впливу спілкування по мобільному телефону на різні психологічні властивості, у тому числі на емоційну сферу особистості, що

розвивається. Позитивно оцінюючи стрімке розповсюдження мобільного телефону в молодіжному середовищі, окремі фахівці висловлюють занепокоєння щодо можливого негативного його впливу на емоційну сферу студентів [10; 17].

Аналіз досліджень, спрямованих на вивчення особливостей використання комп'ютера та його впливу на особистісні особливості, дозволив виділити кілька умовних їх напрямів.

Перший напрям складають підходи, в яких розкриваються психологічні концептуальні уявлення про взаємодію людини з комп'ютером [2; 18]. У другому вивчаються дослідження, орієнтовані на вивчення питань з визначення психологічної готовності, надійності особистості при взаємодії з комп'ютером [18]. Третій напрям об'єднує роботи, в яких вивчаються інтелектуальні можливості людини при взаємодії з комп'ютером та перспективи побудови штучного інтелекту [3; 6; 7]. Четвертий напрям включає праці, що спрямовані на оптимізацію умов взаємодії в системі «людина – комп'ютер» та визначення психогігієнічних вимог у цьому процесі [5; 11; 14]. Окремим напрямом слід вважати дослідження, в яких констатуються випадки негативних наслідків комп'ютерної діяльності, що позначаються на дисгармонійному розвитку особистості, і переважно відображаються в підвищеній фрустрації, агресивності, деперсоналізації, комп'ютерній та відповідній залежності [7; 9; 14; 23; 28]. На основі цих та інших даних умовно виділено такі негативні впливи комп'ютерної діяльності на людину, які призводять до небажаного психоемоційного стану; заохочують особистість до інформації, яка шкодить її психічному розвитку; порушують функції

емоційної саморегуляції; спонукають до виникнення стихійних проявів агресії, страху, фобій, фрустрації та інше; а також небажаної залежності.

Відомо, що масштабні зміни в інформаційно-комп'ютерному просторі впливають по-різному на становлення емоційної сфери осіб юнацького віку. Зрілий юнацький вік є періодом найбільш інтенсивного розвитку особистості, досягнення стабільності більшості психічних функцій, перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, здатності переробляти і завоювати величезний потік інформації, інтенсивного формування спеціальних здібностей у зв'язку з професійними інтересами. У цьому контексті позначена необхідність дотримання вимог, що пов'язані з нормативами до технічних характеристик комп'ютерів, презентації ілюстративно-інформаційного забезпечення, тривалості та умов роботи. Розкрито, що надмірна свобода в користуванні комп'ютерною технікою негативно відображається на функціональному і психічному стані людини. В певних дослідженнях відмічається, що внаслідок тривалої безперервної роботи за комп'ютером, систематичних порушень правил і вимог психогігієни у активних користувачів виникають захворювання опорно-рухової системи, органів зору, серцево-судинної системи, нервової розлади та специфічні стани перевтоми, емоційної збудженості, напруженості, дистресу [14; 22].

Враховуючи наведене в своїй роботі, ми поставили **мету** дослідити, як впливають такі інформаційно-комунікативні технології, як мобільний телефон і комп'ютер на емоційні особливості студентів в залежності від часу взаємодії з ними та спрямованості змсту.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні **завдання**:

- узагальнити існуючі дані з поставленої проблеми;
- визначити та побудувати комплексну процедуру методів дослідження використання інформаційно-комп'ютерних технологій та діагностики особистісних особливостей, що характеризують емоційну сферу студентів;
- на основі емпіричних досліджень розкрити характерні зміни в емоційній сфері студентів в залежно-

сті від умов діяльності за комп'ютером та мобільним телефоном.

Методи дослідження. Для дослідження показників емоційної сфери студентів застосовувались методика «Діагностика емоційної зрілості» О. Я. Чебикіна та І. Г. Павлової [19; 20; 21]; «Фрайбурзький багатофакторний особистісний опитувальник» (FPI) форма «В» в адаптації А. О. Крилова та ін. [15], модифікована нами шкала Т. Дембо – С. Я. Рубінштейн; тест диференційованої самооцінки функціонального стану В. А. Доскіна, Н. А. Ларвентьєвої, М. П. Мірошникова, В. Б. Шарай [8]. З метою визначення домінуючих видів діяльності студентів за комп'ютером та мобільним телефоном використовували спеціально побудовані опитувальники, які дозволяли отримати дані про відношення випробуваного до мобільного телефону або комп'ютеру, особливості його використання, враховуючи час та спрямованість, а також вплив на емоційну сферу.

Слід відмітити, що зазначеними методами при вивченні впливу спілкування по мобільному телефону було обстежено 45 студентів, які за результатами попередніх даних умовно розділились на 2 групи: група студентів, що розмовляють до 10 разів на день та група тих, хто розмовляє від 10 до 30 разів. Що ж стосується вибірки студентів, які підлягали вивченню впливу комп'ютерної діяльності на емоційні особливості, вона склала 292 особи, у тому числі 162 студенти технічних спеціальностей, 130 – гуманітарних. Серед досліджуваних було 156 юнаків та 136 дівчат.

Розглянемо спочатку емпіричні дані, що стосуються особливостей спілкування по мобільному телефону. Отримані в цьому аспекті результати, що відображають особливості використання мобільного телефону студентами, засвідчили, що у тих, хто частіше розмовляє, прослідковуються певні тенденції до розбіжностей в часі спілкування. Ті, хто розмовляє частіше, за своїм часом у всіх випадках виходять за межі 1 хвилини (див. табл. 1). Є певні відмінності між виділеними групами за показником власної ініціативи телефонування, встановлення зв'язку та отримання дзвінків від інших. Тут ті, хто менше використовують телефон, більше проявляють ініціативу в установленні зв'язку (7,9 %) і навпаки, ті, хто частіше використовують телефон, більше отримують дзвінків від різних користувачів.

Таблиця 1

Дані про особливості використання мобільного телефону студентами протягом доби, %

Специфіка розмов	Кількість розмов протягом дня		Специфіка розмов	Кількість розмов протягом дня	
	Менше 10 разів	Від 10 до 30 разів		Менше 10 разів	Від 10 до 30 разів
Середня тривалість кожної розмови			Тривалість користування мобільним телефоном:		
близько 1 хв.	15,8	0	до 1 року	0	0
3-5 хв.	52,6	65,4	до 3-х років	15,8	19,2
більше 10 хв.	31,6	34,6	5 і більше	84,2	80,2
Протягом дня:			Протягом доби Ви дзвоните:		
Вам дзвонять частіше	42,1	53,8	уранці	16,5	16
Ви дзвоните частіше	57,9	46,2	удень	35	36,5
			увечері	42,5	39,5
			уночі	6	8

Виходячи з власної самооцінки станів, студенти, які частіше використовують мобільний телефон, відмічають, що цей процес їх мобілізує (15 %) порівняно

з тими, хто менше його використовує (7,8 %). Слід також додати, що є несуттєва різниця між досліджуваними групами в покращенні та погіршенні настрою.

Також отримані показники, що характеризують особливості настрою, вище у тій групі, де студенти частіше

використовують мобільний телефон (див. табл. 2).

Таблиця 2

Дані про особливості мотивів використання мобільного телефону, %

Специфіка розмов	Кількість розмов протягом дня		Специфіка розмов	Кількість розмов протягом дня	
	Менше 10 разів	Від 10 до 30 разів		Менше 10 разів	Від 10 до 30 разів
Використання мобільного телефону для:			Спрямованість дзвінків:		
конструктивного ділового спілкування	10,4	11,9	рідним і близьким	35	45
для передачі та здобуття інформації	41	43	друзям	31,2	30
просто поговорити	40,6	25	коханій людині	8	8,4
скоротати час	8	15	у довідковій служби	0,8	1,6
свій варіант	-	0,01	по роботі	3	4
			стосовно навчання	12	11

В отриманих даних відносно частоти використання мобільного телефону протягом доби не виявлено принципової різниці між вказаними групами. Є певні відмінності в мотивах використання мобільного

телефону. Студенти, які менше використовують мобільний телефон, більше орієнтовані у неформальному спілкуванні, відносно тих, хто частіше його використовує (табл. 3).

Таблиця 2

Дані про вплив спілкування по мобільному телефону на емоційну сферу, %

Специфіка розмов	Кількість розмов протягом дня		Специфіка розмов	Кількість розмов протягом дня	
	Менше 10 разів	Від 10 до 30 разів		Менше 10 разів	Від 10 до 30 разів
Мобільний телефон			Розмови по мобільному телефону:		
підвищує статус, престиж	7	5,09	покращують настрої	45,2	40
засіб зв'язку	84,6	81,9	погіршують настрої	36	33,7
спосіб емоційного перемикання	6,4	9	мобілізують	7,8	15
іграшка	2	4	не змінюють настрої	11	8,3

Таким чином, ми можемо відзначити, що використання студентами мобільного телефону в залежності від частоти відображається на специфіці мотивів спрямованості та настрою студентів. При цьому, існуючі відмінності між групами випробуваних переважно фіксуються на рівні тенденції. У той же час кількісне збільшення використання мобільного телефону приводить до суттєвого зростання тривалості розмов.

Що стосується емоційних особливостей, приблизно одна третина розмов сприяє покращенню настрою, інша третина – його погіршенню. Така ситуація зберігається в обох обстежених групах.

Якщо розглянути більш детально особливості станів та прояву емоцій у студентів умовно виділених нами груп, то можна зазначити, що ті з них, які розмовляють менше 10 разів на день, характеризуються коливанням самопочуття протягом дня в межах норми, від 4 до 4,8 ум. од.. Що ж стосується студентів, які розмовляють від 10 до 30 разів на день, то цей показник має дещо іншу динаміку прояву протягом дня. Він зростає зранку та вдень, а ввечері має тенденцію до спаду. Але його значення теж знаходиться в межах даних, що характеризують норму (рисунок 1).

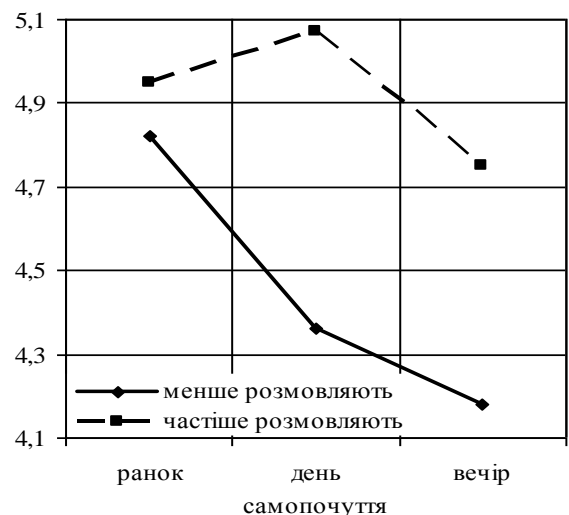

Рис. 1. Середні значення показника «самопочуття» протягом дня у студентів, які відрізняються за частотою користування мобільним телефоном

Дещо інша картина фіксується за проявом показника активності, але приблизно з тією ж динамікою, яка позначалась вище. Зранку активність незначно вище у студентів, які частіше розмовляють; при цьому вона підвищується до середини дня, перевищуючи активність тих, хто менше розмовляє. Що ж стосується кінця дня, то тут в обох групах активність приходить до рівня, який фактично був на початку дня, з деяким зниженням у студентів, які менше розмовляють (рисунок 2).

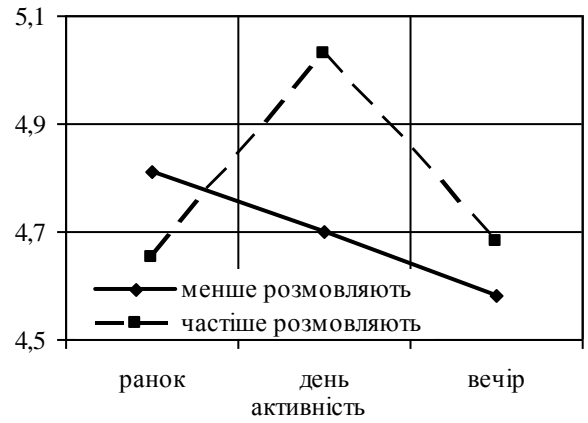

Рис. 2. Середні значення показника «активність» протягом дня у групах випробуваних, які відрізняються за частотою користування мобільним телефоном

Показники настрою відносно попередніх даних самопочуття та активності мають більш виражені значення у тих, хто частіше розмовляє по мобільному телефону, від 10 до 30 разів на день. У студентів, які розмовляють менше 10 разів на день, настроїв протягом дня знаходиться фактично на одному рівні (Рис. 3).

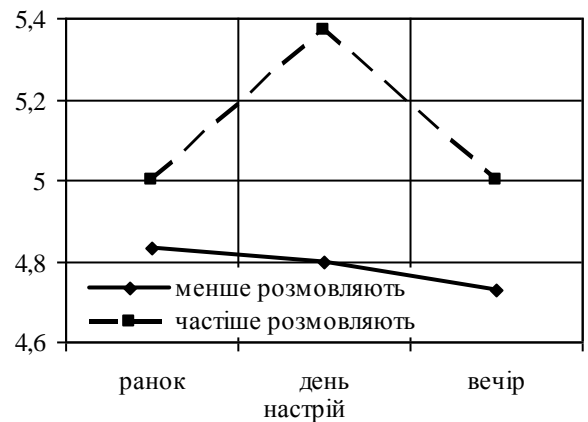

Рис. 3. Середні значення показника «настрій» протягом дня у групах випробуваних, які відрізняються за частотою користування мобільним телефоном

З отриманих результатів, видно, що показники самопочуття, настрою та активності у тих, хто частіше розмовляє, знаходиться на межі переходу з середніх значень у високі. На нашу думку, така динаміка є природною для юнацького віку. Але якщо припустити те, що тривалість використання мобільного телефону може бути збережена протягом десяти та більше років у такому режимі, то безперечно слід очікувати більш виражені зміни у проявах станів студентів. Вірогідно такі зміни можуть бути як в сторону їх збереження, тобто нормалізації за умов адаптації людини до певної діяльності, так і погіршення. При цьому останнє може мати негативну тенденцію, що відобразить небажаний вплив активного використання телефону на рівні певних невротичних проявів у змінах станів (Рис. 4).

Поглиблене вивчення динамічних особливостей емоційної сфери, показало, що прояв різних емоцій протягом дня має певні тенденції, які характеризуються тим, що студенти, які менше розмовляють, зранку, вдень та ввечері мають нижчі значення у прояві радості та задоволення. Що ж стосується таких емоцій, які характеризують прояв злості, гніву, печалю,

суму та байдужості, то у них вони мають більш виражені значення.

Така картина, на нашу думку, є природною, оскільки переважна більшість комунікативної взаємодії по телефону носить різну спрямованість, що відображається у відповідних емоційних проявах. У той же час, ми не можемо стверджувати, що отримані результати є негативними для студентів, які частіше або рідше розмовляють по мобільному телефону. Вони є невід'ємними в функціональних станах та мають ту ж прогностичну основу відносно можливого впливу факту використання мобільного телефону на психоемоційну сферу людини.

Розглянемо більше детально та поглиблено отримані дані, які відображають вплив комп'ютерної діяльності на емоційну сферу студентів. Результати цих досліджень засвідчили, що часовий параметр роботи за комп'ютером є важливим чинником його впливу на психічний стан студентів. Крім того, ми припустили, що на психологічні особливості особистості, її мотивацію та пізнавальну активність впливає також зміст діяльності за комп'ютером. Тому емпіричною основою аналізу проблеми стало порівняння результатів, отриманих у студентів з різною спрямо-

ваністю діяльності і часом роботи за комп'ютером. Завдяки процедурі визначення домінуючої у студентів комп'ютерної діяльності були виділені такі її види: інформаційно-розважальна і навчально-професійна. За тривалістю комп'ютерної діяльності щодня студентів умовно було поділено на групи, що відповідають

наступним інтервалам такої взаємодії: до 2 годин; від 2 до 6; від 6 годин і більше. Також виділено групи студентів в залежності від напряму навчання (гуманітарного і технічного) та з урахуванням їх статі.

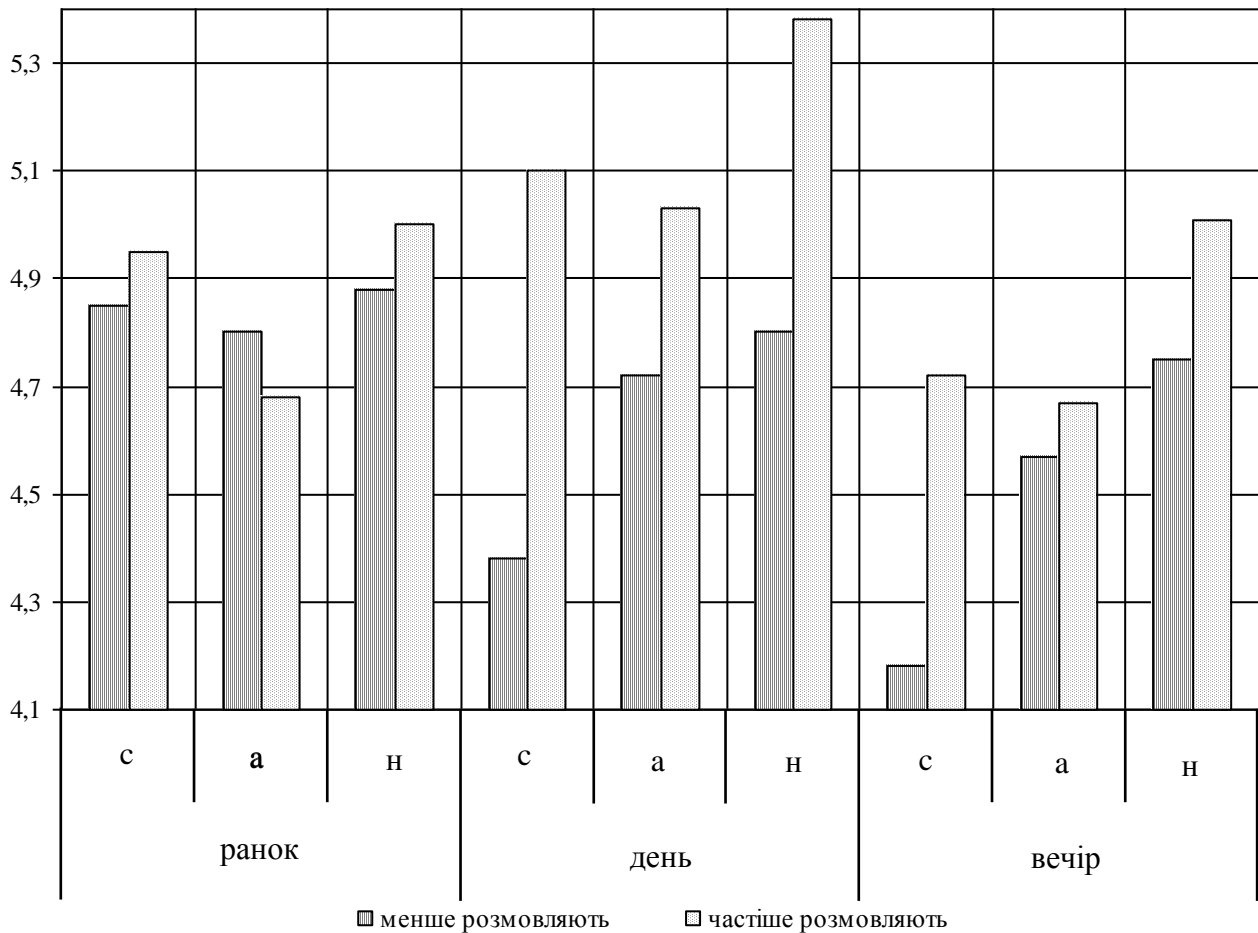

Рис. 4. Узагальнені середні значення показників за методикою САН протягом дня у групах випробуваних, які відрізняються за частотою користування мобільним телефоном

Статистичний аналіз отриманих результатів показників засвідчив, що у студентів з переважанням навчально-професійної діяльності за комп'ютером, які займаються до 2 годин, менш виражений пізнавальний інтерес ($t=2,99$; $p \leq 0,01$), спонтанна ($t=2,94$; $p \leq 0,01$) і реактивна ($t=2,44$; $p \leq 0,01$) агресивність порівняно зі студентами, які займаються тією ж діяльністю від 2 до 6 годин. Також в цій групі прослідковуються відмінності від групи студентів, які працюють більше 6 годин, за вищими проявами експресивності ($t=4,27$; $p \leq 0,01$), роздратованості ($t=2,82$; $p \leq 0,01$), емоційної лабільності ($t=2,18$; $p \leq 0,05$) та нижчими значеннями показників спонтанної агресивності ($t=2,23$; $p \leq 0,05$), врівноваженості ($t=3,30$; $p \leq 0,01$). Встановлені також певні відмінності між студентами, які використовують комп'ютер від 2 до 6 годин за більш вираженими значеннями показників байдужості ($t=2,75$; $p \leq 0,01$), експресивності ($t=3,64$; $p < 0,01$), роздратованості ($t=3,45$; $p \leq 0,01$), реактивної агресивності

($t=2,66$, $p \leq 0,01$), та студентами, які працюють від 6 годин і більше, у яких, в свою чергу, вища врівноваженість ($t=2,81$; $p \leq 0,01$).

Щодо студентів, які застосовують комп'ютер як інформаційно-розважальний засіб, то у них теж виявлені певні відмінності в залежності від часу. Так, студенти, які взаємодіють з комп'ютером до двох годин щодня, статистично достовірно відрізняються більшою сором'язливістю ($t=2,66$; $p \leq 0,01$) і меншими значеннями показників саморегуляції ($t=2,33$; $p \leq 0,05$), екстраверсії ($t=2,20$; $p \leq 0,05$) та комунікативності ($t=2,66$; $p \leq 0,01$), порівняно з тими, хто займається такою ж діяльністю від двох до шести годин. У студентів, що займаються інформаційно-розважальною діяльністю від двох до шести годин, спостерігається переважання значень показників агресивності ($t=2,93$; $p \leq 0,01$), байдужості ($t=2,68$; $p \leq 0,01$), експресивності ($t=2,23$; $p \leq 0,05$), екстраверсії ($t=3,23$; $p \leq 0,01$), маскулінності ($t=3,96$; $p \leq 0,01$), комунікативності ($t=3,41$;

$p \leq 0,01$), порівняно зі студентами, які взаємодіють з комп'ютером шість і більше годин. Останні характеризуються нижчим рівнем саморегуляції ($t=2,82$; $p \leq 0,01$), недостатньою врівноваженістю ($t=3,03$; $p \leq 0,01$) і вираженою депресивністю ($t=3,45$; $p \leq 0,01$).

Таким чином, інформаційно-розважальна діяльність у групі студентів, що використовують комп'ютер переважно як навчально-професійний засіб, має більшій негативний вплив на емоційну стабільність.

Отже, отримані результати дали підставу стверджувати, що тривалість та зміст комп'ютерної діяльності студентів по-різному впливає на їх емоційну сферу. Очевидно, що характер зазначеного впливу залежить від умов навчально-професійної діяльності студентів, а саме від змісту їх підготовки. Відомо, що специфіка навчально-професійної діяльності студентів гуманітарних та технічних спеціальностей суттєво відрізняється.

Встановлені статистично достовірні відмінності за показниками, які відображають різні особливості прояву емоційної сфери студентів технічного та гуманітарного напрямку навчання. Також студенти технічних спеціальностей в рамках навчально-професійної та інформаційно-розважальної комп'ютерної діяльності мають відмінності за показниками саморегуляції ($t=3,38$; $p \leq 0,01$), врівноваженості ($t=3,04$; $p \leq 0,01$), радості ($t=-2,78$; $p \leq 0,01$), маскулітності ($t=2,06$; $p \leq 0,05$). Це свідчить про те, що студентам технічних спеціальностей з навчально-професійною діяльністю за комп'ютером характерна здатність добре регулювати свої емоції, стримувати небажані емоційні прояви, як свої, так і у оточуючих. Крім того, вони стійкіші до стресу, більш впевнені та активні. Щодо студентів цього напрямку навчання з інформаційно-розважальною діяльністю за комп'ютером, то вони більш оптимістичні і, в той же час, менш врівноважені та стримані.

В групах студентів гуманітарних спеціальностей з навчально-професійним та інформаційно-розважальним напрямком комп'ютерної діяльності спостерігаються статистично значущі відмінності за показниками екстраверсії ($t=-2,72$; $p \leq 0,05$), радості ($t=-2,52$; $p \leq 0,05$), маскулітності ($t=-2,25$; $p \leq 0,05$), сором'язливості ($t=2,08$; $p \leq 0,05$). Враховуючи отримані результати, можна сказати, що студенти гуманітарних спеціальностей з домінуванням навчально-професійної діяльності в системі «людина-комп'ютер» менш впевнені, відчувають більше труднощів в спілкуванні, ніж студенти з інформаційно-розважальною діяльністю, які характеризуються більш вираженою екстравертованістю та яскравими проявами радості.

Такі розбіжності можна пояснити кількома чинниками: по-перше, тим, що студенти обох напрямів навчання в силу певних природних та особистісних особливостей вже на початку обрання спеціальності мали схильність до діяльності, яка дозволяє реалізувати свої потреби в професійному становленні. По-друге, сама навчально-професійна діяльність прямо або опосередковано впливає на прояв та розвиток їх особистісних особливостей, а по-третє, вірогідним можна вважати

те, що на ці зміни впливають також статеві відмінності, оскільки студентів-юнаків значно більше нараховується на технічних спеціальностях. В цьому сенсі, якщо розглядати відмінності між показниками в групах студентів-юнаків з вказаними видами діяльності за комп'ютером, то тут теж виявлені статистично достовірні дані: у хлопців з переважанням навчально-професійної діяльності за комп'ютером більш виражені значення показників саморегуляції ($t=2,85$; $p \leq 0,01$), врівноваженості ($t=3,55$; $p \leq 0,01$) та маскулітності ($t=2,66$; $p \leq 0,01$). Значення показника радості вище у юнаків з інформаційно-розважальною діяльністю ($t=2,44$; $p \leq 0,05$). Отже, можна сказати, що студенти чоловічої статі, орієнтовані на навчально-професійну діяльність в системі «людина – комп'ютер» мають більшу здатність стримувати та регулювати свої емоції, вони впевненіші, стійкіші до стресу, активніші, емоційно стабільніші порівняно з юнаками, які займаються інформаційно-розважальною діяльністю.

В групі студенток, для яких інформаційно-розважальна діяльність є домінуючою, спостерігаються вищі результати з діагностованих показників, порівняно з тими, хто займається навчально-професійною діяльністю, за показниками радості ($t=2,72$; $p \leq 0,01$), пізнавального інтересу ($t=2,03$; $p \leq 0,05$), сорому ($t=2,28$; $p \leq 0,05$), спонтанної агресивності ($t=2,86$; $p \leq 0,01$), екстраверсії ($t=2,92$; $p \leq 0,01$), маскулітності ($t=2,47$; $p \leq 0,05$). Перша група юнок характеризується більшим оптимізмом, досить високою пізнавальною активністю, екстраверсією, але водночас афективним реагуванням, імпульсивністю. Для групи студенток з переважно навчально-професійною діяльністю за комп'ютером характерна здатність краще володіти собою в різних ситуаціях, стримувати небажані емоції.

В цілому, ми можемо констатувати, що в групах студентів з домінуванням навчально-професійної діяльності за комп'ютером і у юнаків, і у юнок, є ознаки емоційної стабільності на відміну від студентів, які в основному займаються інформаційно-розважальною діяльністю.

Окрім того, нами був проведений кореляційний аналіз показників, що діагностувалися в кожній з вищевказаних груп. Результати показали наявність значущих зв'язків показників переважно на 1% рівні достовірності.

Найбільшу кількість кореляційних зв'язків отримали показники спонтанної агресивності та роздратованості в групі студентів, які займаються навчально-професійною діяльністю за комп'ютером до 2 годин. Спонтанна агресивність має тісні додатні зв'язки з тривожністю, сором'язливістю, невротичністю, репресивністю. Показник роздратованості пов'язаний з показниками експресії, екстраверсії.

У групі студентів, які займаються комп'ютерною діяльністю від 2 до 6 годин, більша кількість значущих зв'язків у показників роздратованості та маскулітності, що між собою також тісно пов'язані. Показник роздратованості додатньо корелює з показниками реактивної агресивності, депресивності, невротичності, емоційної лабільності, спонтанної агресивності. Показник маскулітності має зв'язки з екстраверсією,

комунікативністю, реактивною та спонтанною агресивністю, врівноваженістю.

У системі кореляційних зв'язків, виявлених в групі студентів з навчально-професійною комп'ютерною діяльністю більше 6 годин, найбільшу кількість зв'язків отримали показники комунікативності, депресивності та емпатії. Комунікативність додатно корелює з врівноваженістю, маскулітністю, екстраверсією та від'ємна зі спонтанною агресивністю, емоційно лабільністю, сором'язливістю, невротичністю. Емпатія додатно пов'язана з емоційною лабільністю, невротичністю, врівноваженістю.

Що ж стосується кореляційних зв'язків в групі студентів, для яких домінуючою виступає інформаційно-розважальна діяльність в системі «людина – комп'ютер», то в групі студентів, які займаються цією діяльністю до 2 годин, найбільшу кількість зв'язків мають емоційна лабільність та спонтанна агресивність, які між собою пов'язані. Емоційна лабільність має пряму кореляцію з депресивністю, роздратованістю, невротичністю і зворотною врівноваженістю. Спонтанна агресивність тісно пов'язана з емоційною лабільністю, роздратованістю.

У структурі кореляційних зв'язків у групі студентів, які використовують комп'ютер від 2 до 6 годин, найбільша кількість зв'язків у показників роздратованості, сором'язливості, врівноваженості. Роздратованість виявилась пов'язаною з невротичністю, сором'язливістю, депресивністю, емоційною лабільністю. Сором'язливість має додатні зв'язки з невротичністю, емоційною лабільністю, депресивністю, і від'ємні з комунікативністю.

Щодо кореляційних зв'язків у групі студентів, які займаються комп'ютерною діяльністю більше 6 годин, то тут з найбільшими зв'язками виявилися показники саморегуляції, депресивності, роздратованості, агресивності. Саморегуляція має пряму кореляцію з емпатією, комунікативністю і зворотною з емоційною лабільністю, депресивністю ($r=-0,376$; $p<0,05$). Депресивність позитивно пов'язана з емоційною лабільністю, невротичністю і негативно з маскулітністю. Роздратованість корелює з репресивністю, емоційною лабільністю, пізнавальним інтересом, невротичністю.

Проведене дослідження дозволило дійти наступних **висновків**:

1. Розкрито, що проблема взаємодії студентів з

ЛІТЕРАТУРА

1. Аршава І. Ф. Деякі особливості прогнозування емоційної стійкості людини при комп'ютерному моделюванні стресу неуспіху / Аршава І. Ф., К. П. Кутовий // Медична психологія. – 2012. – №2. – С. 23-28.
2. Венда В. Ф. Принципы оптимизации взаимодействия человека с ЭВМ / В. Ф. Венда. – М.: ЦНИИ-ТЭИ приборостроения, 1976. – 38 с.
3. Винер Н. Творец и робот / Н. Винер. – М.: Прогресс, 1966. – 103 с.
4. Войскунский А. Е. Актуальные проблемы психологии зависимости от Интернета / А. Е. Войскунский // Психологический журнал. – 2004. – Т. 25. – № 1. – С. 90-100.

інформаційно-комунікативними технологіями на сучасному етапі є актуальною для психологічної науки в аспекті визначення впливу таких засобів та їх змісту на емоційну сферу особистості. При цьому стрімкі зміни в модернізації інформаційно-комунікативних технологій та їх впровадження в різні сфери діяльності студентів випереджають наявні психологічні рекомендації та психогігієнічні умови взаємодії особистості, що розвивається, з такою технікою.

2. Встановлено, що кількісні показники спілкування по мобільному телефону, його час та спрямованість змісту детермінуються різними мотивами студентів. Так, у студентів, які розмовляють до 10 разів на добу, незалежно від змісту та часу, характерною виступає певна збалансованість переважної більшості діагностованих показників, що характеризують емоційні особливості з несуттєвим підвищенням прояву гніву. Що ж стосується студентів, які досить інтенсивно використовують мобільний телефон, то їхні емоційні особливості більш динамічно змінюються протягом дня та мають тенденцію до покращення прояву власного самопочуття.

3. Доведено, що комп'ютерна діяльність, що триває понад 6 годин протягом доби неоднозначно впливає на емоційну сферу студентів. У студентів, які віддають перевагу інформаційно-розважальній діяльності, підвищується депресивність та знижується врівноваженість, а також саморегуляція. При цьому у них виділено такі специфічні типи в особливостях емоційної сфери, як невротично-депресивний, сором'язливо-лабільний, агресивно-роздратований та сензитивно-несаморегулятивний. Наведені вище небажані прояви емоційної сфери не мають такого вираженого характеру у студентів із навчально-професійною спрямованістю діяльності за комп'ютером. Вказані відмінності не залежать від статі досліджуваних.

4. Показано, що емоційна сфера студентів, які використовують мобільний телефон незалежно від кількості разів на добу, часу, змісту спілкування, має позитивні ознаки прояву, що її характеризують. У той же час, взаємодія студентів із комп'ютером суттєво різнить студентів за особливостями емоційної сфери. Найбільш негативні зміни її прояву набувають у тих із них, які використовують комп'ютер більше шести годин на добу щоденно.

5. Гершунский Б. С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы / Б. С. Гершунский. – М.: Педагогика, 1987. – 264 с.

6. Голиков Ю. А. Методологический анализ субъект-объектных отношений в сфере высоких технологий / Ю. А. Голиков // Психологический журнал. – 2009. – Т.30. – №3. – С. 63-72.

7. Демирчоглян Г. Г. Компьютер и здоровье / Г. Г. Демирчоглян. – М.: Изд-во Лукоморье, Новый центр, 1997. – 256 с.

8. Доскин В. А. Тест дифференцированной самооценки функциональных состояний / В. А. Доскин, Н. А. Лаврентьева, М. П. Мирошников, В. Б. Шарай //

Вопросы психологии, 1973. – №6. – С. 141-145.

9. Егоров А. Ю. Нехимические зависимости: Современный учебник / А. Ю. Егоров. – М.: Речь, 2007. – 192 с.

10. Кувшинов Ю. А. Влияние компьютера и сотового телефона на физическое и психическое здоровье студентов [Электронный ресурс] / Ю. А. Кувшинов // Современные проблемы науки и образования. – 2011. – №6 // Режим доступа: www.science-education.ru/100-4986.

11. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М.: Наука, 1984. – 444 с.

12. Михайлов Д. Психологические и физиологические аспекты влияния мобильных телефонов на человека [Электронный ресурс] / Д. Михайлов, Ю. Тучина // Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua>

13. Мобильный помогает поднять самооценку [Электронный ресурс] / Павленко И. // Режим доступа: <http://www.effection.ru/667.html>.

14. Персональный компьютер - физические факторы, воздействие на пользователя / Ю. Г. Григорьев, М. В. Жильцов, О. А. Григорьев и др. // Кремлевская медицина. Клин. вестн. – 2001. – № 4. – С. 35-39.

15. Практикум по экспериментальной психологии: учебное пособие / Л. И. Вансовская, В. К. Гайда, В. К. Гербачевский: под ред. А. А. Крылова. – СПб.: Изд-во Петербургского университета, 1997. – 312 с.

16. Роберт И. В. Информационные и коммуникационные технологии в образовании: Учебно-метод. пособие / И. В. Роберт, С. В. Панюкова; под ред. И. В. Роберт. – М.: ИИО РАО, 2006. – 374 с.

17. Сотовая телефония: преимущества и недостатки // Новая экономика. – 2001. – № 5-6. – с. 29.

18. Тихомиров О. К., Бабанин Л. Н. ЭВМ и новые проблемы психологии / О. К. Тихомиров, Л. Н. Бабанин. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 204 с.

19. Чебыкин А. Я. Проблема эмоциональной ус-

тойчивости / А. Я. Чебыкин. – М., 1995. – 160 с.

20. Чебыкин О. Я., Павлова І. Г. Становлення емоційної зрілості особистості. Південний науковий центр Академії педагогічних наук України. – Одеса, 2008. – 230 с.

21. Чебыкин А. Я. Теория и методика эмоциональной регуляции учебной деятельности / А. Я. Чебыкин. – Одесса: Астропринт, 1999. – 158 с.

22. Шабшин И. О психологических особенностях общения в интернете / И. Шабшин // Московский психотерапевтический журнал. – 2005. – №1. – С. 164-166.

23. Электромагнитные поля и население (современное состояние проблемы) / Под общ. ред. проф. Ю. Г. Григорьева и А. Л. Васина. – М.: Изд-во РУДН, 2003. – 116 с.

24. Hoefflich J. R. A certain sense of place, mobile communication and local orientation / J. R. Hoefflich ; edited by K. Nyiri // A Sense of Place, the global and the local in mobile communication. Vienna: Springer Verlag, 2005.

25. Katz James E. Magic in the Air : Spiritual and Transcendental Aspects of Mobiles / James E. Katz ; edited by K. Nyiri. 2006, – P. 201-223.

26. Suler J. To get what you need. Healthy and pathological Internet use / J. Suler // CyberPsychology and Behavior, 1999. – P. 385-394.

27. Vershinskaya O. Theoretical Approach to the Concept of Humans as E-Actors / Edited by L. Fortunati, J. Vincent, J. Gebhardt, A. Petrovcic, O. Vershinskaya // Interacting in Broadband Society. Berlin: Peter Lang.

28. Vincent J. Emotional Attachment and Mobile Phones / J. Vincent // Knowledge, Technology and Policy. Netherlands: Springer, 2006. – Vol. 19. – P. 29-44

29. Vincent J. Emotion, My Mobile, My Identity / J. Vincent, L. Fortunati // Electronic Emotion, the Medication of Emotion via Information and Communication Technologies. Oxford: Peter Lang, 2009.

REFERENCES

1. Arshava, I. F., & Kutovyi, K. P. (2012). Deiaki osoblyvosti prohnuzuvannia emotsiinoi stikiosti liudyny pry kompiuternomu modeliuvanni stresu neuspikhu [Some peculiarities of forecasting human emotional stability in computer modeling of success-failure stress]. *Medychna psykholohiia – Medical Psychology*, 2, 23-28 [in Ukrainian].

2. Venda, V. F. (1976). Printsipy optimizatsii vzaimodeystviya cheloveka s EVM [Principles of optimization of human interaction with computer]. Moscow : TsNITEI priborostroeniya [in Russian].

3. Viner, N. (1966). Tvoretz i robot [Creator and robot]. Moscow : Progress [in Russian].

4. Voyskunskiy, A. Ye. (2004). Aktualnye problemy psikhologii zavisimosti ot Interneta [Topical problems of Internet addiction psychology]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*, 1, 90-100. (Vols. 25) [in Russian].

5. Gershunskiy, B. S. (1987). Kompyuterizatsiya v sfere obrazovaniya: problemy i perspektivy [Computerization in the sphere of education : problems and prospectives]. Moscow : Pedagogika [in Russian].

6. Golikov, Yu. A. (2009). Metodologicheskii analiz

subyekt-obyektnykh otnosheniy v sfere vysokikh tekhnologiy [Methodological analysis of subject and object relationships in the sphere of high technology]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*, 3, 63-72. (Vols. 30) [in Russian].

7. Demirchoglyan, G. G. (1997). Kompyuter i zdorovyie [Computer and health]. Moscow : Izdatelstvo Lukomorye, Novyy tsentr [in Russian].

8. Doskin, V. A., Lavrentyeva, N. A., Miroshnikov, M. P., & Sharay, V. B. (1973). Test differentsirovannoy samoostenki funktsionalnykh sostoyaniy [Test of differentiate self-esteem of functional status]. *Voprosy psikhologii – Issues of Psychology*, 6, 141-145 [in Russian].

9. Egorov, A. Yu. (2007). Nekhimicheskie zavisimo-sti: Sovremennyy uchebnik [Non-chemical addictions: Modern textbook]. Moscow : Rech [in Russian].

10. Kuvshinov, Yu. A. (2011). Vliyanie kompyutera i sotovogo telefona na fizicheskoe i psikhicheskoe zdorovyie studentov [Influence of a computer and mobile phone on students' physical and mental health]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniya – Modern problems of sci-*

ence and education, 6. Retrieved from: www.science-education.ru/100-4986 [in Russian].

11. Lomov, B. F. (1984). Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psikhologii [Methodological and theoretical problems of Psychology]. Moscow : Nauka [in Russian].

12. Mikhaylov, D., Tuchina Yu. (n.d.). Psikhologicheskie i fiziologicheskie aspekty vliyaniya mobilnykh telefonov na cheloveka [Psychological and physiological aspects of mobile phone's impact on people]. Retrieved from: <http://www.sworld.com.ua> [in Russian].

13. Pavlenko, I. (n.d.). Mobilnyy pomogaet podnyat samoostenku [A mobile phone helps raise one's self-esteem]. Retrieved from: <http://www.effection.ru/667.html> [in Russian].

14. Grigoryev, Yu. G., Zhiltsov, M. V., Grigoryev, O. A. et al. (2001). Personalnyi kompyuter – fizicheskie faktory, vozdeystvie na polzovatelya [Personal computer – physical factors, influence on users]. Kremlevskaya meditsina. Klinicheskiy vestnik – Kremlin medicine. Clinical bulletin, 4, 35-39 [in Russian].

15. Vansovskaya L. I., Gayda V. K., & Gerba-chevskiy V. K. (1997). Praktikum po eksperimentalnoy psikhologii: uchebnoe posobie [Practical course in Experimental Psychology: training aid]. A. A. Krylova (Eds.). St. Petersburg: Izdatelstvo Peterburgskogo univer-siteta [in Russian].

16. Robert, I. V. & Panyukova, S. V. (2006). Informatsionnye i kommunikatsionnye tekhnologii v obrazovanii: Uchebno-metodicheskoe posobie [Informational and communicative technologies in education: study guide]. I. V. Robert (Eds.). Moscow : IIO RAO [in Russian].

17. Sotovaya telefoniya: preimuschestva i nedostatki [Cellular telephony: advantages and disadvantages]. Novaya ekonomika – New Economics, 5-6 (2001) [in Russian].

18. Tikhomirov, O. K., Babanin, L. N. (1986). EVM i novye problemy psikhologii [Computer and new problems of Psychology]. Moscow : Izdatelstvo MGU [in Russian].

19. Chebykin, A. Ya. (1995). Problema emotsional'noy ustoychivosti [The problem of emotional stability]. Moscow [in Russian].

20. Chebykin, O. Ya. & Pavlova, I. H. (2008). Stanovlennia emotsiinoi zrilosti osobystosti. Pivdennyi naukovyi tsentr Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy [The formation of personality's emotional maturity. South scientific center of the Academy of pedagogical sciences of Ukraine]. Odesa [in Ukrainian].

21. Chebykin, A. Ya. (1999). Teoriya i metodika emotsional'noy regulyatsii uchebnoy deyatel'nosti [Theory and methods of emotional regulation of learning activity]. Odessa: Astroprint [in Russian].

22. Shabshin, I. (2005). O psikhologicheskikh osobennostyakh obscheniya v internete [About psychological peculiarities of communication on the Internet]. Moskovskiy psikhoterapevticheskiy zhurnal – Moscow psychotherapeutic journal, 1, 164-166 [in Russian].

23. Grigoryev, Yu. G., & Vasin, A. L. (2003). Elektromagnitnye polya i naselenie (sovremennoe sostoyanie problemy) [Electromagnetic fields and population (present-day problem state)]. Moscow: Izdatelstvo RUDN., – 116 s.

24. Hoeflich, J. R. (2005). A certain sense of place, mobile communication and local orientation. A Sense of Place, the global and the local in mobile communication. K. Nyiri (Eds.). Vienna: Springer Verlag [in English].

25. Katz, James E. (2006). Magic in the Air: Spiritual and Transcendental Aspects of Mobiles. K. Nyiri (Eds.) [in English].

26. Suler, J. (1999). To get what you need. Healthy and pathological Internet use. CyberPsychology and Behavior [in English].

27. Vershinskaya, O. (n.d.) Theoretical Approach to the Concept of Humans as E-Actors. Interacting in Broadband Society. L. Fortunati, J. Vincent, J. Gebhardt, A. Petrovic, O. Vershinskaya (Eds.). Berlin: Peter Lang [in English].

28. Vincent, J. (2006). Emotional Attachment and Mobile Phones. Knowledge, Technology and Policy. (Vol. 19). (pp. 29-44). Netherlands: Springer [in English].

29. Vincent, J., Fortunati, L. (2009). Emotion, My Mobile, My Identity. Electronic Emotion, the Medication of Emotion via Information and Communication Technologies. Oxford: Peter Lang [in English].

А. Я. Чебыкин

ОСОБЕННОСТИ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СФЕРЫ СТУДЕНТОВ, АКТИВНО ИСПОЛЬЗУЮЩИХ МОБИЛЬНЫЙ ТЕЛЕФОН И КОМПЬЮТЕР

В статье представлены результаты теоретических и эмпирических исследований особенностей эмоциональной сферы студентов, активно использующих такие информационно-коммуникативные технологии, как мобильный телефон и компьютер. Полученные результаты позволили установить, что общение по мобильному телефону, его содержание и время детерминируются разными мотивами студентов. Так, те из них, которые общаются до 10 раз в сутки независимо от направленности содержания и времени характеризуются сбалансированностью выраженности особенностей эмоциональной сферы. При этом студенты, которые интенсивно используют мобильный телефон, характеризуются высокой динамикой в изменениях эмоциональной сферы. Также установлено, что те студенты, которые используют компьютер более 6 часов в сутки, имеют выраженные изменения в эмоциональной сфере. Так, у тех из них, которые отдают предпочтение информационно-развлекательной деятельности, отмечается повышенная депрессивность, снижение саморегуляции. Все эти и другие данные позволили выделить среди студентов такие специфические типы, как невротически-депрессивный, застенчиво-лабильный, агрессивно-раздражительный и сензитивно-несаморегулятивный. Вышеупомянутые различия не зависят от пола испытуемых.

Ключевые слова: эмоции, эмоциональная сфера, эмоциональные состояния, общение по мобильному телефону, компьютерная деятельность.

O. Ya. Chebykin

PECULIARITIES OF EMOTIONAL SPHERE OF STUDENTS WHO ACTIVELY USE MOBILE PHONES AND COMPUTERS

The article presents the results of theoretical and empirical study of the peculiarities of emotional sphere of students who actively use such informational and communicative technologies as mobile phones and computers. It was revealed that at the present stage the problem of students' interaction with these technologies is topical for Psychology in terms of determining the influence of these means of communication over personality's emotional sphere. It was observed that quantity indices of communication on mobile phone, its duration and purpose are determined by different motives of students. For example, the students who communicate up to ten times a day regardless of purpose and duration are characterized by a certain balance of most diagnosed indices characterizing emotional peculiarities with insufficient increase in anger manifestation. As for the students who actively use mobile phones, their emotional peculiarities are more changeable during the day. It was proved that computer activity lasting for more than six hours a day has an ambiguous influence over students' emotional sphere. The students who prefer information and entertaining activity are more depressed, the level of their even-temperedness and self-regulation is decreasing. Besides, we have distinguished some specific types of students' emotional sphere, such as neurotic and depressive, shy and unstable, aggressive and irritated, sensitive and non-self-regulative. These undesirable features of emotional sphere are not peculiar to the students with learning and professional orientation of computer activity. The differences mentioned above do not depend on probationers' gender. It is shown that emotional sphere of students using mobile phones regardless of frequency, duration and purpose of communication has positive characteristic features. At the same time students' emotional sphere is different dependent on their interaction with computers. The students who use computers more than six hours a day show the most negative changes in their emotional sphere's manifestation.

Keywords: emotions, emotional sphere, emotional state, communication over mobile phone, computer activity.

Подано до редакції 16.07.14
